

BISMARCKŮV ZÁKON PROTI SOCIALISTŮM

ЗАКОН БИЗМАРКА ПРОТИВ СОЦИАЛИСТОВ

BISMARCKS SOZIALISTENGESETZ

KAREL LITSCH

V německém dělnickém hnutí v druhé polovině 19. století hrály důležitou úlohu dvě události: sjednocovací gothajský sjezd a vydání zákona proti socialistům. Sjednocením Německa a rozvojem německého průmyslu, jakož i vznikem jednotné německé sociálně demokratické strany se přeneslo těžiště evropského dělnického hnutí do Německa. Mimo to se vyvíjela „německá strana od začátku opřená o theoretické výklady“ Marxe a Engelse (Engels). Tento rozvoj německého dělnického hnutí vyvolal samozřejmě na druhé straně odpor pruskoněmecké reakce proti sociální demokracii. Spojenectví mezi junkery a velkoburžoasi dalo Bismarckovi podklad k boji proti dělnické třídě. Při hlasování o zákonu v roce 1878 nerozhodly pouze hlasy konservativců — pruských junkerů, nýbrž i hlasy liberální buržoasie. Lenin o tom řekl, že buržoasie „pomohla reakčnímu ministrovi Bismarckovi ... provést výjimečný zákon proti socialistům“.

V marxistické, německé sociálně demokratické i buržoasní literatuře bylo o zákonu mnoho napsáno. Rozsah mé práce nedovoluje, abych se touto literaturou v plné šíři zabýval a její jednotlivé závěry analysoval. Na jednu studii je však třeba zvláště upozornit. Je to kniha Tadeusze Cieślaka *Bismarkowska ustawa antysocjalistyczna*. Jde o marxistické zpracování problematiky, nadto o práci právně historickou, v nedávné době publikovanou. Autor vychází správně z hospodářské a politické situace bismarckovského Německa, podrobně rozebírá politické pozadí vzniku zákona proti socialistům, diskusi v říšském sněmu a v jeho komisi, zabývá se vzájemnými poměry jednotlivých stran a připojuje nakonec pojednání o ohlasech zákona proti socialistům v sousedních státech. Cieślakova práce přináší beze sporu mnoho nových poznatků, zpracovává velké množství dosavadní literatury, avšak dogmatické struktury zákona samého a problémů jeho soudní aplikace se téměř nedotýká. Právě tyto otázky tvoří

hlavní obsah mé vlastní práce. Snažil jsem se v ní především stručně informovat čtenáře o všech okolnostech, jež umožnily vydání výjimečného zákona. Hlavní pozornost jsem při tom soustředil na analýsu obsahu zákona a objasnění metod jeho použití proti organizačním dělnického hnutí.

Je nesporné, že vznik zákona umožnila říšská ústava, která byla Bismarckovým dílem a nezavedla v Německu důsledný buržoasní parlamentní systém. Dále pak to jsou mezinárodní a vnitropolitické okolnosti, za kterých došlo k sjednocení Německa a které daly vládnoucí třídě zvláště reakční charakter. Na neposledním místě je skutečnost, že od roku 1878, kdy došlo k vydání zákona, se vzdává liberální buržoasie jakékoli oposice v říšském sněmu. Zavedením ochranných cel ztrácí pak pojem „liberalismus“ i svůj hospodářský význam. Ve zvýšené míře jsou zakládány svazky podnikatelů, začíná německá koloniální expanse a objevují se první náznaky pozdějšího německého imperialismu.

* * *

Během německo-francouzské války se vyplnily konečně tužby německé buržoasie — Německo bylo sjednoceno.¹⁾ Německá buržoasie opilá rychlým vítězstvím se vzdala veškeré politické oposice a vrhla se Bismarckovi do náruče. Postupovala při tom zcela ve svém třídním zájmu. Nové sjednocené Německo znamenalo odstranění posledních překážek, které stály dosud v cestě rozvoji obchodu a průmyslu.²⁾ Pruská armáda otevřela svým vítězstvím nad Francií německé buržoasii, která zůstala ve svém vývoji daleko za ostatními kapitalistickými státy, brány světového trhu. Vojenské vítězství, sjednocení německých států, ohromná suma 5 miliard franků válečné náhrady uložené poražené Francii frankfurtským

¹⁾ Dne 18. I. 1871 došlo ve Versailles k proklamaci pruského krále za císaře německého, čímž bylo formálně dokončeno sjednocení Německa, započaté už před založením německého spolku, jehož členy byly: Severoněmecký spolek, Badensko, Hessensko (viz protokol ze dne 15. XI. 1870, Bundesgesetzblatt — dále jen B. G. Bl. — 1870, str. 650), Bavorsko a Vírtembersko (viz smlouvy ze dne 23. a 25. XI. 1870, B. G. Bl. 1870, str. 654 a 1871 str. 9).

²⁾ Byla zavedena jednotná měna (zákon ze dne 9. VIII. 1873 Reichsgesetzblatt — dále jen R. G. Bl. — 1873, str. 233), upraveno poštovníctví, železniční a lodní doprava, zavedeny celní tarify, jednotný živnostenský řád, upraveno právo volného obchodu atd.

mírem³⁾ a s tím souvisící rozvoj průmyslu a obchodu na začátku sedmdesátých let mohly však pouze na krátkou dobu zahalit všechny rozpory, které v nově vzniklé říši existovaly.

Sjednocením Německa vznikla ve střední Evropě velmoc, která měla všechny předpoklady k tomu, aby hrála na mezinárodním poli význačnou úlohu. Neštěstím Německa — a to jak pro jeho vnitřní, tak i zahraniční politiku — bylo však to, že se od 18. století téměř nezměněné Prusko stalo hegemonem v právě vzniklém spolku států, který se nazýval „Německá říše“. Dobyvačnost, militarismus a nepokrokovost starého Pruska se staly základem německé politiky. Tato skutečnost se projevila již během války, zejména však v mírové smlouvě s Francií, podle které bylo proti přání obyvatelstva od Francie odtrženo Alsasko-Lotrinsko.⁴⁾ Anexe Alsaska-Lotrinska se stala překážkou sblížení Francie a Německa a přispěla značně k francouzsko-ruskému, pro Německo tak nevýhodnému spojení. Tato anexe byla ohniskem další války, byla prostředkem, jak přeměnit mír v pouhé příměří (Marx). K tomu pak přistupovalo ještě koncem osmdesátých a začátkem devadesátých let nepřátelství Anglie, která se obávala německého vlivu na moři a chtěla čelit německé koloniální expansi.

Ústava německé říše⁵⁾ byla vyhlášena 16. dubna 1871 a ačkoliv se téměř nelišila od staré ústavy severoněmeckého spolku,⁶⁾ omezovala značně práva říšského sněmu,⁷⁾ zajistila Prusku nadvládu v Německu a měla vel-

³⁾ Čl. 2 prozatímního míru mezi Německou říší a Francouzskou republikou ze dne 26. II. 1871 a čl. 7 frankfurtského míru ze dne 10. V. 1871, který zněl: „... Eine Milliarde soll im Laufe des Jahres und eine halbe Milliarde am 1. Mai 1872 bezahlt werden. Die letzten drei Milliarden bleiben zahlbar am 2. III. 1874 ... Vom 2. März des laufenden Jahres an, werden die Zinsen dieser drei Milliarden Franks jedes Jahr am 3. März mit 5 Prozent für das Jahr bezahlt werden.“ K tomu viz F. A. Rotštejn: *Iz istorii prusko-germanskij imperii*. Moskva 1952.

⁴⁾ Čl. 1 prozatímního míru a čl. 1 frankfurtského míru, dále zákon o spojení Alsaska-Lotrinska s Německou říší, R. G. Bl. 1871, str. 212.

⁵⁾ Gesetz, betreffend die Verfassung des Deutschen Reiches, vom 16. IV. 1871, R. G. Bl. 1871, str. 63.

⁶⁾ Ústavu severoněmeckého spolku z r. 1867 je možno vůbec považovat za ústavně historický základ německé říše z r. 1871.

⁷⁾ Zákony musely být schváleny také spolkovou radou (čl. 5); říšský sněm — dále jen ř. s. — nemohl zasedat bez spolkové rady (čl. 13); spolková rada mohla se souhlasem císaře rozpustit ř. s. (čl. 24); nejvyšší úředníci říše byli odpovědní pouze císaři a nikoliv ř. s. (čl. 15 a 181).

mi daleko k ústavám ostatních buržoasních států, byli poslanci říšského sněmu nuceni ji přijmout bez výhrad.

Jedinou reálnou protiváhou proti pruské hegemonii mohl být pouze důsledný parlamentní systém. To by bylo bývalo znamenalo vytvoření říšské vlády, která by byla odpovědna parlamentu. Podle čl. 6. — 9 ústavy nahrazovala však ústřední vládu spolková rada. Že spolková rada jako orgán, v kterém byly zastoupeny vlády jednotlivých spolkových států, nemohla nahradit ústřední vládu, bylo od začátku zřejmé. Německou politiku načrtl a prováděl v podstatě kancléř se souhlasem císaře. Spolková rada plnila pouze funkci jakési druhé sněmovny. Byla, což vyplývalo jasně z jejího složení, naprosto v rukou pruské vlády⁸⁾ a dávala více nebo méně silným německým spolkovým státům jakýsi ilusorní dojem spoluprády v říšských záležitostech. Za takové situace bylo samozřejmé postavení opozice v říšském sněmu velmi problematické. Protivládní — nebo lépe řečeno protibismarckovská — koalice nemohla právě proto, že zde nebylo vlády, která by byla parlamentu odpovědna, dosáhnout žádaných úspěchů. Činnost parlamentu v sedmdesátých letech také jasně ukázala, že opozice dělá sice říšskému kancléři nepříjemnosti, v podstatě však bez jakéhokoliv vlivu na německou politiku.⁹⁾ Kancléř byl jmenován císařem a byl pouze jemu odpovědný.¹⁰⁾ Dokud souhlasil císař s politikou kancléře, byl říšský sněm bezmocný. Říšský sněm měl sice právo diskutovat o státním rozpočtu, schvalovat tento rozpočet,¹¹⁾ a zde došlo také vždy ke sporu mezi poslanci a vládou, avšak nakonec se poslanci národních liberálů a pokrokářů postarali vždy o to, aby návrh podle přání vlády prošel. Kromě toho měl Bismarck v prvních letech své vlády vždy k dispozici dostatek fondů,¹²⁾ aby mohl své politické záměry prosadit, i když nebyly kryty státním

⁸⁾ Ve spolkové radě mělo Prusko 18 hlasů z 58 (čl. 6); návrh na změnu ústavy nebo ústavní zákon byl považován za odmítnutý, bylo-li ve spolkové radě 14 hlasů proti návrhu (čl. 78); vedením záležitostí spolkové rady byl pověřen říšský kancléř, který byl vždy zároveň předsedou pruské vlády (čl. 15); mimo to mělo Prusko předsednictví v nejdůležitějších výborech spolkové rady (vojenský výbor, politický výbor, finanční výbor atd.).

⁹⁾ K tomu viz Bebel: *Die Sozialdemokratie im deutschen Reichstag*, Berlín 1909; Bergsträsser: *Geschichte der politischen Parteien in Deutschland*, Mannheim 1928.

¹⁰⁾ čl. 15. říšské ústavy — dále jen ř. ústava.

¹¹⁾ čl. 69 a 73 ř. ústavy.

¹²⁾ K tomu viz m. j. Bebel v. c., str. 23—38.

rozpočtem. Jak málo se při tom Bismarck staral o to, zda je jeho počínání ústavní či nikoliv, ukázala jasně šedesátá léta,¹³⁾ v kterých dokázal pruskému zemskému sněmu, že umí vládnout i bez parlamentem schváleného rozpočtu.

Tak nesl spolek států, který byl vytvořen za dobrovolné nebo vynucené pomoci německých knížat, od svého počátku všechny zárodky budoucí politické krise, která vedla ke „Kulturkampfu“, k zákonu proti socialistům, Bismarckově pádu a nakonec i k revoluci r. 1918. Bismarck předpokládal, že překoná všechny rozpory císařstvím,¹⁴⁾ počítal při tom se známou politickou nevyspělostí německých maloměšťáků a s jejich nadšením pro říši. V podstatě byla jeho politika založena na rovnováze dvou stran — liberálů a konservativců. Přesto, že tyto dva faktory německého politického života byly poměrně silné, musela však politika opřena pouze o rovnováhu dvou stran nutně selhat. V Německu existovaly totiž ještě jiné síly, s kterými bylo nutno počítat. Byly to zejména partikularistické živly a velmi rychle rostoucí dělnické hnutí.

Období t. zv. gründerství, během kterého zaznamenal německý průmysl a obchod do té doby nevídaný rozvoj, skončil v polovině sedmdesátých let silným poklesem počtu akciových společností a akcií vůbec.¹⁵⁾ V Německu se objevila krise, která zachvátila během roku 1873 zejména mladé kapitalistické státy. Státní objednávky z let 1870 — 1873 podporovaly zejména rozvoj těžkého průmyslu, který se rozvíjel pohádkově rychle. Jakmile však byly francouzské miliardy vyčerpány, došlo k stagnaci průmyslové výroby.¹⁶⁾ Velkopřůmyslníci, aby se zbavili zahraniční konkurence na vnitřním trhu a mohli zvýšit ceny, žádali zavedení ochranných cel. Velkostatkáři, kteří trpěli dovozem levných zemědělských produktů z východu a Ameriky, se později k této žádosti připojili. Došlo tak k spojení požadavků průmyslové velkoburžoasie a junkerů. Avšak i Bismarck měl své starosti se státním rozpočtem a zejména s rostoucími výdaji na armádu. Miliardy získané od Francie se rozplynuly na potřeby armády a zvláštní fondy. Bylo nutno hledat nové formy příjmu státní

¹³⁾ Míněna je zde t. zv. „Konfliktzeit“ (doba sporů); viz o ní Roell-Epstein: *Bismarcks Staatsrecht*, str. 152—168.

¹⁴⁾ Viz Bismarck: *Gedanken und Erinnerungen*, str. 426—427.

¹⁵⁾ Viz o tom m. j. Oelsner: *Die Wirtschaftskrisen*, díl I, str. 244; J. Kuczynski: *Die Geschichte der Lage der Arbeiter*, díl I, str. 164.

¹⁶⁾ J. Kuczynski, o. c., str. 149—172.

pokladny, a to tak, aby tyto příjmy nepodléhaly přímé kontrole říšského sněmu. „A tak se dostal Bismarck k reakční finanční, daňové a celní politice.“¹⁷⁾ Nastalo období boje za ochranná cla, v němž došlo k značným změnám ve vnitropolitické situaci Německa. V této době se objevilo také na německém politickém jevišti na sjezdu v Gothě sjednocené dělnické hnutí vedené sociálně demokratickou stranou.¹⁸⁾

Na růst dělnického hnutí a volební výsledky eisenaušských a lassallovců mělo velký vliv sjednocení Německa a s tím související rozvoj průmyslu, který plodil denně proletiát. Odstraněním rozdrobenosti byly současně dány všechny předpoklady k soustředění a shromažďování sil dělnického a zároveň odborového hnutí.¹⁹⁾ Začátkem 19. století bylo německé dělnické hnutí omezeno na socialistickokomunistické skupiny. Vynikaly mezi nimi zejména „Svaz psanců“ (Bund der Geächteten) a „Svaz spravedlivých“ (Bund der Gerechten), jehož nejvýznačnějším představitelem byl W. Weitling. První organizace, která správně poznala význam boje proti vykořisťování, byl „Svaz komunistů“,²⁰⁾ který vznikl r. 1847 pod vedením Marxe a Engelse mimo hranice Německa. Komunistický manifest dal tomuto hnutí pevný základ ve formě vědeckého socialismu. Němečtí členové tohoto svazu se zúčastnili aktivně revoluce r. 1848 a formulovali také t. zv. 17 bodů jako hlavní požadavky komunistů v Německu. Porážkou revoluce a kolínským procesem proti komunistům končilo „první období samostatného německého dělnického hnutí“.²¹⁾ V padesátých a šedesátých letech začala buržoasie, aby odvedla dělnictvo od třídního boje, podporovat zakládání dělnických vzdělávacích spolků jako přívěsku liberálně buržoasních stran. Avšak pevnější kořeny zapustilo dělnické hnutí teprve začátkem šedesátých let, kdy nastalo druhé období německého dělnického hnutí. Roku 1863 založil Ferdinand Lassalle „Všeobecný

¹⁷⁾ F. Mehring: *Německé dějiny od konce středověku*, str. 200.

¹⁸⁾ K dějinám sociálně demokratické strany — dále jen SD — viz zejména: F. Mehring: *Geschichte der Deutschen SD*; K. Brandis: *Die deutsche Sozialdemokratie bis zum Fall des Sozialistengesetzes*, Lipsko 1931; R. Lipinski: *Die SD von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*, Berlin 1928.

¹⁹⁾ Viz. m. j. H. Warnke: *Přehled dějin něm. odborového hnutí*, Praha 1953; Marx und Engels *über die Gewerkschaften*, Berlin 1953.

²⁰⁾ B. Engels: *K dějinám svazu komunistů* viz Marx-Engels: *Vybrané spisy II*, str. 346.

²¹⁾ Marx-Engels, tamtéž.

německý dělnický spolek²²⁾) jako první na buržoasních skupinách nezávislou dělnickou politickou organizací.²³⁾ V zájmu historické pravdy je třeba říci, že Lassalova činnost probudila dělnické hnutí a popohnala je vpřed. To však nemění nic na tom, že Lassalle působil svou agitací a přímo zrádcovským jednáním dělnickému hnutí těžké škody. Celé jeho jednání bylo zaměřeno na spolupráci s Bismarckem a na podporu jeho „státního socialismu“. Lassallův názor na sjednocení Německa dynastickopruskou cestou shora byl přímo v rozporu s marxistickou politikou, byl proti zájmům demokracie a dělnické třídy.²⁴⁾ Když Engels hodnotil v dopise Kautskému historickou úlohu Lassalla, napsal o něm velmi výstižně: „Nechť si Lassallových zásluh o hnutí ceníme sebe více, jeho historická úloha v něm bude vždy mít dvojí povahu. Socialistu Lassalla provází na každém kroku demagog Lassalle... V jeho agitačních spisech jsou správné věci, které si vypůjčil od Marxe, tak promíchány s jeho vlastními lassallovskými, zpravidla nesprávnými výklady, že obojí nelze takřka od sebe oddělit.“²⁵⁾

Přibližně ve stejné době vznikla druhá část dělnického hnutí, která vzešla z liberálního hnutí německé buržoasie. V Lipsku byl r. 1861 v rámci buržoasní polytechnické společnosti založen dělnický vzdělávací spolek. V čelo tohoto spolku se postavili velmi brzy A. Bebel a starý přítel Marxe a Engelse z revolučního roku 1848, W. Liebknecht. Tento spolek — právě tak jako ostatní dělnické a vzdělávací spolky, které v té době vznikly, — měl nepolitický charakter. I když někteří vzdělanější dělníci žádali už tehdy založení politických dělnických spolků, nechala se velká masa dělnictva politicky vodit liberálními vůdci a považovala jejich činnost za vrchol lidovosti.²⁶⁾ Třídní uvědomění dělnictva bylo tehdy na velmi

²²⁾ Dále jen lassallovci.

²³⁾ K tomu viz m. j. F. Mehring: *Die deutsche SD, ihre Geschichte und Lehre*, Bremen 1878; R. Lipinski o. c., I.

²⁴⁾ Lassallovu osobnost dokresluje výrok, který učinil v ř. s. Bismarck, dne 17. IX. 1878: „Im übrigen kann ich versichern, dass ich nie in meinem Leben mit irgendeinem Sozialdemokraten gesellschaftlich verhandelt habe und kein Sozialdemokrat mit mir; den Lassalle rechne ich nicht dazu, das war eine viel vornehmere Natur, als seine Epigonen, das war ein bedeutender Mann, mit dem konnte man wohl sprechen... er hatte eine sehr ausgeprägte nationale und monarchistische Gesinnung, seine Idee, der er zustrebte, war das deutsche Kaisertum und darin hatten wir einen Berührungspunkt.“ Bismarck: *Die gesammelten Werke*, díl XI, str. 604—606.

²⁵⁾ Marx-Engels, o. c., str. 42—43.

²⁶⁾ A. Bebel: *Aus meinem Leben*, díl I, str. 55 a násl.

nízkém stupni, pouze někteří znali Weitlingovy spisy. Marxismus nebyl téměř vůbec znám. Bebel sám přiznává, že se s prvním Marxovým spisem seznámil až r. 1865.²⁷⁾ Bylo zapotřebí dlouhé a úmorné práce, aby se v německém dělnictvu probudilo třídní vědomí. Roku 1868 přijali zástupci německých dělnických spolků v Norimberku socialistický program a rozhodli se pro vstup do První internacionály. O rok později se „Svaz německých dělnických spolků“ rozešel nadobro s liberálním hnutím buržoasie a založil společně s částí členů Všeobecného dělnického spolku, kteří byli nespokojeni s vedením lassallovce Schweizera, v Eisenachu „Sociálně demokratickou dělnickou stranu“ (eisenášťí). Tento čin je nutno pokládat za počátek socialistického dělnického hnutí v Německu. Koncem šedesátých a začátkem sedmdesátých let pronikl tak marxismus hlouběji do německého dělnického hnutí. Tato skutečnost umožnila důsledný theoretický boj proti lassallovci, kteří během něho ztráceli postupně vliv na masy. Nová říše ukázala dělnictvu, že nemůže očekávat osvobození ani od buržoasie ani od „královských pruských socialistů“ (Marx) Lassallova ražení. Následky krise z r. 1873 působily zhoubně na postavení dělnické třídy. Nezaměstnanost neustále rostla a reálné mzdy klesaly, takže docházelo k častým stávkám, v nichž začaly hrát významnou úlohu odbory.²⁸⁾ Německé dělnictvo procházelo tehdy školou třídního boje. Sjednocením Německa shora odpadl jeden z hlavních sporných bodů mezi eisenášťími a lassallovci. Nemalý vliv na sblížení obou směrů mělo také neblahé působení státního návladního při královském zemském soudě v Berlíně Tessororfa a VIII. deputace berlínského městského soudu, kteří žalovali a odsuzovali každého člena nebo funkcionáře dělnické strany bez ohledu na to, zda se počítá k lassallovci nebo eisenášťí.²⁹⁾ Přestože v r. 1872 byl na generálním shromáždění Všeobecného německého dělnického spolku návrh na sjednocení obou dělnických skupin ostře odmítnut, bylo jasné, že spojení je otázkou krátké doby. K slučovacímu kongresu došlo 22.—27. května 1875 v Gotě. Eisenášťí však zaplatili toto sjednocení příliš vysokou cenou — vzdali se svého marxistického programu.³⁰⁾

²⁷⁾ Bebel, o. c., str. 18.

²⁸⁾ Kuczynski, o. c., str. 173.

²⁹⁾ K tomu viz F. Mehring, o. c., str. 71 a násl.; R. Lipinski, o. c., II, str. 12 a násl. A. Bebel, o. c. II, str. 255.

³⁰⁾ F. Oelsner: *Gothajský kompromis*, Praha 1952; K. Marx: *Kritika gothajského programu*; viz Marx-Engels: *Vybrané spisy* II, str. 9.

Byla to zásadní nenapravitelná chyba eisenaušských, za něž vedl jednání Liebknecht. Vedení lassallovců bylo tehdy v rozkladu a podnět k jednání vyšel od nich; nebylo tedy důvodu k ústupkům. Při volbách do říšského sněmu r. 1874 dostali lassallovci a eisenauští přibližně stejný počet hlasů, avšak eisenauští obsadili v říšském sněmu 6 poslaneckých křesel³¹⁾ a Všeobecný německý dělnický spolek pouze 3 křesla. Z toho se dá usoudit, že organizace eisenaušských byla pevnější a měla všechny předpoklady pro další rozvoj. Tak zv. Gothažský program, který se stal základem nově vzniklé „Socialistické dělnické strany Německa“, neodpovídal vědeckému socialismu, nýbrž „obsahoval veškeré fráze lassallovského vyznání víry a byl v úplném rozporu s marxistickým vývojem eisenaušských).³²⁾ Marx podrobil program v dopise Brackovi a ostatním vůdcům strany zásadní kritice, v které jej označil jako „naprosto zavrženíhodný a stranu demoralisující“. Engels v něm viděl „kořen budoucích rozporů“. Přesto však napsal 12. 10. 1875 Bebelovi: „Sjednocení jako takové je velkým úspěchem, když se udrží dva roky.“³³⁾ Měl tím na mysli volby do říšského sněmu r. 1877 a vůbec postavení sociálně demokratické frakce v říšském sněmu a je nesporné, že sjednocení mělo v tomto směru velký význam.

Mezi tím hledal Bismarck stále nové prostředky, kterými chtěl zlikvidovat sociálně demokratickou stranu a umlčet její mluvčí v říšském sněmu.³⁴⁾ Když Tessenorfovo působení nepomohlo, pokusil se v letech 1875—1876 vpašovat do připravované novely trestního zákona³⁵⁾ změnu t. zv. politických paragrafů 130 a 131, které měly být namířeny proti dělnickému hnutí. Zejména poslanci centra a Poláci měli však přes to, že hrabě Eulenburg zahájil svou řeč, ve které doporučoval novely slovy: „Pánové, § 130 je namířen proti sociální demokracii,“ oprávněné podezření, že by mohl být používán i proti nim, a hlasovali proti.³⁶⁾ Pokus zlik-

³¹⁾ Sedmý s. d. poslanec J. Jacoby se vzdal svého mandátu.

³²⁾ F. Oelsner, o. c., str. 8—9.

³³⁾ M. E. L. S. zur deutschen Geschichte II, 2, str. 1278.

³⁴⁾ O činnosti SD. v ř. s. viz m. j. A. Bebel: *Die SD im dsch. Reichstag*, Berlín 1909.

³⁵⁾ Bar: *Geschichte des deutschen Staatsrechts*, str. 95 a násl.

³⁶⁾ Vládní předloha § 130 zněla: „Wer in einer den öffentlichen Frieden gefährdenden Weise verschiedene Klassen der Bevölkerung gegeneinander öffentlich aufreizt, oder wer in gleicher Weise die Institute der Ehe, der Familie, oder des Eigentums öffentlich durch Reden oder Schriften angreift, wird mit Gefängnis bestraft.“ Eulenburg hájil vládní návrh v ř. s. dne 27. I. 1876.

vidovat sociální demokracii cestou trestně právních předpisů byl tím odvrácen a Bismarck se obrátil znovu na svého starého osvědčeného přítele Tessendorfa. Tomu se také skutečně podařilo vydat ve spolupráci s berlínským městským soudem rozhodnutí, kterým byla na základě §§ 8 a 16 pruského spolkového zákona³⁷⁾ Socialistická dělnická strana Německa pro území pruského státu zakázána. Strana pracovala přes zákaz

³⁷⁾ Verordnung über die Verhütung eines die gesetzliche Freiheit und Ordnung gefährdenden Missbrauchs des Versammlungs- und Vereinigungsrechts, vom 11. März 1850. Viz P. Stoeper-Preussisch-Deutscher Gesetzkodex.

§. 8. Für Vereine, welche bezwecken, politische Gegenstände in Versammlungen zu erörtern, gelten ausser vorstehenden Bestimmungen nachstehende Beschränkungen:

a) sie dürfen keine Frauenspersonen, Schüler und Lehrlinge als Mitglieder aufnehmen;

b) sie dürfen nicht mit anderen Vereinen gleicher Art zu gemeinsamen Zwecken in Verbindung treten, insbesondere nicht durch Comitees, Ausschüsse, Centralorgane oder ähnliche Einrichtungen oder durch gegenseitigen Schriftwechsel.

Werden die Beschränkungen überschritten, so ist die Ortspolizeibehörde berechtigt, vorbehaltlich des gegen die Betheiligten gesetzlich einzuleitenden Strafverfahrens, den Verein bis zur ergehenden richterlichen Entscheidung (§. 16.) zu schliessen.

Frauenspersonen, Schüler und Lehrlinge dürfen den Versammlungen und Sitzungen solcher politischen Vereine nicht beiwohnen. Werden dieselben auf die Aufforderung des anwesenden Abgeordneten der Obrigkeit nicht entfernt, so ist Grund zur Auflösung der Versammlung oder der Sitzung vorhanden.

§. 16. Wenn ein politischer Verein die in §. 8. zu a. und b. gezogenen Beschränkungen überschreitet, so haben Vorsteher, Ordner und Leiter, die diesen Bestimmungen entgegen gehandelt haben, eine Geldbusse von fünf bis zu fünfzig Thalern oder Gefängniss von acht Tagen bis zu drei Monaten verwirkt. Der Richter kann ausserdem nach der Schwere der Umstände auf Schliessung des Vereines erkennen. Auf diese Schliessung muss erkannt werden, wenn Vorsteher, Ordner oder Leiter sich wiederholt strafbar gemacht haben.

Wer sich bei einem auch nur vorläufig (§. 8.) geschlossenen politischen Vereine als Mitgleid ferner betheiligt, wird mit Geldstrafe von fünf bis zu fünfzig Thalern oder Gefängnissstrafe von acht Tagen bis zu drei Monaten belegt.

Wer der Vorschrift des §. 8. a. entgegen sich als Mitglied aufnehmen lässt, hat eine Geldbusse von fünf bis zu fünfzig Thalern verwirkt.

Wenn die Polizeibehörde einen politischen Verein vorläufig geschlossen hat (§. 8.), so ist sie gehalten, binnen achtundvierzig Stunden nach der Schliessung davon und von den Gesetzwidrigkeiten, welche zur Schliessung Anlass gegeben haben, der Staatsanwaltschaft Anzeige zu machen. Findet die Staatsanwaltschaft die angeblichen Gesetzwidrigkeiten nicht geeignet, eine Anklage darauf zu gründen, so hat die Ortspolizeibehörde auf die ihr durch die Staatsanwaltschaft binnen weiteren

neohroženě dál a připravovala se zejména na volby do říšského sněmu, které se měly konat 10. ledna 1877. Volby ukázaly, že hlasy sociálně demokratické strany vzrostly během tří let o dalších 36 %.³⁸⁾ Sociální demokracie měla v říšském sněmu 12 poslanců. Liberálové a konservativci byli tímto volebním výsledkem a rozvojem dělnického hnutí značně znepokojeni. Volby ukázaly, že „se vliv sociální demokracie v Prusku zvýšil“ přes zákaz.³⁹⁾ V březnu a dubnu 1878 mělo pak dělnictvo při pohřbech dvou vedoucích funkcionářů strany znovu možnost ukázat své síly.⁴⁰⁾ Buržoasie dostala strach před proletariátem a Bismarck využil tohoto strachu zejména po atentátech k provedení dlouho zamýšleného úmyslu — postavit sociální demokraty mimo zákon.

Bismarckem vytoužený okamžik přišel dne 11. 5. 1878, kdy Hödel vystřelil dvakrát bezúspěšně na císaře Viléma.⁴¹⁾ Ačkoliv to byl čin jednotlivce a neměl nic společného s propagandou jakékoliv politické skupiny, byla sociální demokracie ihned obviněna z atentátu. První Bismarckovou reakcí byl telegram, v kterém nařídil vypracování výjimečného zákona proti socialistům. Návrh zákona byl v překvapivě krátké době vypracován a předložen spolkové radě a říšskému sněmu. Ve spolkové radě prošel zákon bez dlouhých průtahů už 16. 5. 1878. Jinak se však vyvíjelo jednání v říšském sněmu. Většina poslanců se vyjádřila proti výjimečnému zákonu, pouze liberálové změnili své stanovisko z r. 1876 a navrhli zprísnění trestně právních předpisů. Návrh zákona měl 6 paragrafů a doba jeho platnosti měla být omezena na tři roky. Předpokládal v podstatě zrušení tiskové a spolčovací svobody pro sociálně demokratickou stranu. Od zákona proti socialistům se lišil tím, že pouze spolková rada mohla zakázat spolky a tiskoviny, v kterých se projevíly

acht Tagen zu ertheilende Nachricht die Schliessung des Vereines aufzuheben. Anderenfalls muss die Staatsanwaltschaft ebenfalls binnen acht Tagen entweder die Anklage erheben oder binnen gleicher Frist die Voruntersuchung beantragen. Alsdann ist vom Gerichte sofort Beschluss darüber zu fassen, ob die vorläufige Schliessung des Vereines bis zum Erkenntnisse in der Hauptsache fortdauern soll.

³⁸⁾ Ve volbách r. 1874 dostala SD 35 167 hlasů a r. 1877 už 493 447 hlasů.

³⁹⁾ R. Lipinski, o. c., II, str. 21.

⁴⁰⁾ Byly to pohřby A. Heinische (10. III. 1878) a redaktora Berliner Freie Presse P. Dentlera (28. IV. 1878).

⁴¹⁾ Blíže o atentátu viz m. j. *Nach zehn Jahren*, Londýn 1889, str. 15 a násl.; dále pak A. Bebel, o. c.; F. Mehring, o. c.; R. Lipinski, o. c.

sociálně demokratické tendence. Zákaz spolkové rady mohl však být zrušen říšským sněmem.⁴²⁾ Dne 24. května došlo k hlasování o prvním paragrafu návrhu zákona; 251 poslanců hlasovalo proti a pouze 57 poslanců pro znění prvního paragrafu. Na to vzala vláda návrh zpět. První pokus reakce o zničení sociálně demokratické strany byl tímto odvrácen. Tu však přišel Bismarckovi na pomoc druhý atentát, který mu umožnil rozpustit říšský sněm.

Několik dnů po neúspěchu výjimečného zákona v říšském sněmu spáchal Dr. Nobeling další atentát na císaře, který byl při tom těžce raněn.⁴³⁾

⁴²⁾ Znění vládního návrhu z května 1878 (Hödel-Entwurf).

§. 1. Druckschriften und Vereine, welche die Ziele der Sozialdemokratie verfolgen, können von dem Bundesrath verboten werden. Das Verbot ist öffentlich bekannt zu machen und dem Reichstag sofort oder wenn derselbe nicht versammelt ist, bei seinem nächsten Zusammentritt mitzuthemen. Das Verbot ist ausser Kraft zu setzen, wenn der Reichstag dies verlangt.

§. 2. Die Verbreitung von Druckschriften auf öffentlichen Wegen, Strassen, Plätzen oder anderen öffentlichen Orten kann von der Polizeibehörde vorläufig verboten werden, wenn die Druckschriften Ziele der im § 1 bezeichneten Art verfolgen.

Das Verbot erlischt, wenn nicht innerhalb 4 Wochen die Druckschrift von dem Bundesrath auf Grund des § 1 verboten wird.

§. 3. Eine Versammlung kann von der Polizeibehörde verboten oder nach ihrem Beginn von einem Vertreter der Polizeibehörde aufgelöst werden, wenn Thatsachen vorliegen, welche die Annahme rechtfertigen, dass die Versammlung Zielen der im § 1 bezeichneten Art dienen soll.

§. 4. Wer einem nach § 1 oder 2 erlassenen Verbote zuwider eine Druckschrift verbreitet, wird mit Gefängniss bestraft.

Die Beschlagnahme der Druckschrift kann ohne richterliche Anordnung erfolgen (§§ 23 ff. des Gesetzes über die Presse vom 7. Mai 1874).

§. 5. Die Betheiligung an einem nach § 1 verbotenen Vereine oder an einer nach § 3 verbotenen Versammlung wird mit Gefängniss bestraft.

Gleiche Strafe trifft denjenigen, welcher sich nicht sofort entfernt, sobald die Auflösung einer Versammlung auf Grund des § 4 erfolgt ist.

Gegen die Vorsteher des Vereines, sowie gegen die Unternehmer und Leiter der Versammlung und gegen denjenigen, welcher zu einer verbotenen Versammlung das Lokal hergibt, ist auf Gefängniss nicht unter 3 Monaten zu erkennen.

§ 6. Dieses Gesetz tritt sofort in Kraft. Dasselbe gilt für den Zeitraum von 3 Jahren.

Jeden § vládní předlohy propadl už při jednání ve spolkové radě. „Wer öffentlich durch Rede oder Schrift es unternimmt in Verfolgung der im § 1 bezeichneten Ziele die bestehende sittliche oder rechtliche Ordnung zu untergraben, wird mit Gefängnis unter drei Monaten bestraft.“

⁴³⁾ K atentátu Dr. Nobelinga viz zejména literaturu uvedenou v poznámce č. 41.

Ačkoliv motivy, které vedly k atentátu, byly i tentokrát úplně jasné a pachatel sám byl těžce zraněn a nebyl podle pozdějších úředních zpráv schopen vypovídat, uveřejnila tisková agentura Wolf (Wolf Bureau) vymyšlenou zprávu, podle které měl Nobeling při prvním výslechu přiznat, že je sociálním demokratem a že má spoluvinníky. Mimo to byla vydána úřední zpráva, která pravila, že Nobeling „holdoval“ sociálně demokratickým tendencím. Po dobu císařovy nemoci byl korunnní princ pověřen výkonem vládních věcí.⁴⁴⁾ Začátkem června podal zástupce pruské vlády ve spolkové radě (Bismarek) návrh na rozpuštění říšského sněmu, který byl už 11. června na základě čl. 25 ústavy regentem rozpuštěn.⁴⁵⁾ Vládní orgány při tom prohlásily, že vláda očekává, že v nových volbách bude vytvořena pevná a za každé situace spolehlivá většina v říšském sněmu. Je jasné, že i ve starém říšském sněmu by byl nyní prošel zákon proti socialistům. Téměř celý buržoasní tisk včetně národně liberálního se vyjádřil pro výjimečný zákon. Obyvatelstvo bylo denně vystaveno propagandě, která je štvála proti sociálním demokratům. V německém maloměstákovu byla uměle vytvářena představa, že násilná krvavá revoluce je už přede dveřmi.

Reakční tisk zahájil kampaň pro vytvoření „strany pořádku“ (Ordnungspartei), která by sdružila všechny živly zaměřené proti sociálním demokratům. V celém Německu a zejména Prusku probíhaly procesy pro urážku veličenstva. Za nepatrný výrok o císaři byli obžalováni podle § 95 trestního zákona odsouzeni až k pětiletému vězení. Noviny vyzývaly zaměstnavatele, aby propustili ze zaměstnání všechny dělníky, podezřelé z příslušnosti k sociální demokracii, anebo žádali od nich potvrzení, že nejsou členy sociální demokracie. *Vorwärts* zavedl zvláštní rubriku pod názvem „Vom Kriegsschauplatz“ (Z bojiště), ve které byly vypočítány všechny domovní prohlídky, vypovězení, a byli uváděni zatčení a šikanovaní dělníci a zejména funkcionáři sociální demokracie. Na základě přímo směšných důvodů byly rozpouštěny schůze dělnických organizací.⁴⁶⁾ Bismarckovi

⁴⁴⁾ Allerhöchster Erlass, betreffend die Beauftragung Sr. k. und k. Hoheit des Kronprinzen mit der Stellvertretung Sr. Majestät d. Kaisers in den Regierungsgeschäften, R. G. Bl. 1878, str. 101.

⁴⁵⁾ Verordnung, betreffend die Auflösung des Reichstages, R. G. Bl. 1878, str. 103.

⁴⁶⁾ Srv. E. Ernst: *Polizeispitzeleien und Ausnahmegesetze 1878 bis 1910*, Berlín 1911.

Pro ilustraci uvádím několik zpráv z tisku (*Bohemia*, srpen a říjen 1878). Tak

však šlo o víc než o potlačení dělnického hnutí. Deficit státního rozpočtu na rok 1879 činil podle předběžných údajů asi 25 miliard marek.⁴⁷⁾ V minulých letech byl tento deficit vyrovnáván zbytky z francouzských kontribucí, nyní však bylo třeba ke krytí tohoto deficitu několik milionů dalších daní a ty chtěl říšský kancléř získat novou celní politikou, pro kterou ve starém říšském sněmu neměl většinu. Volby 30. července ukázaly, že Bismarckovy výpočty byly správné. Národní liberálové ztratili téměř 1/4 hlasů, které připadly konservativcům obou směrů. Bismarck mohl tak v říšském sněmu sestavit z konservativců, centra a pruského křídla národních liberálů většinu pro ochranná cla. Vyhnat sociální demokracii z říšského sněmu se mu však nepodařilo. Podle prvních volebních výsledků získala pouze tři mandáty, což vyvolalo v táboře reakce a zejména v buržoasním tisku předčasný jásot z její porážky.⁴⁸⁾ Už 2. srpna byl však Bismarckův orgán *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* nucen přiznat, že „význam berlínských voleb není v tom, že dva kandidáti sociální demokracie byli poraženi, ale v tom, že jedna třetina⁴⁹⁾ berlínských voličů volila sociální demokracii“. Vzhledem k velmi ostrému volebnímu boji bylo v celé

na př. byl ve Wildbadenu-Gasštejnu zatčen chodec pouze proto, že se ptal, kterou cestou pojede císař (atentátní horečka policie); dne 21. IX. byl zatčen odpovědný redaktor *Berliner Freie Presse*; dále byl zatčen dřívější poslanec S. D. Motteler pro urážku císaře, které se dopustil při projevu v Stuttgartu; do 6. října byli zatčeni 4 redaktoři s. d. deníku *Dresdner Volkszeitung*; redaktor Philipps byl pro urážku ministra spravedlnosti a soudců 7. deputace berlínského soudu odsouzen na 4 měsíce do vězení, protože tvrdil v jednom článku pod titulem „Justicia die Binde von den Augen“, že rozsudky nad soc. dem. jsou přísnější než rozsudky ostatní. Ve Stuttgartu bylo zatčeno všech 20 zaměstnanců tiskárny, protože vytiskla s. d. volební provolání.

⁴⁷⁾ Viz *Berliner Tribüne* z 9. VIII. 1878. Od 5.—8. VIII. se konala v Heidelbergu schůze ministrů financí spolkových vlád s Bismarckem; na této schůzi byly dohodnuty základní směrnice pro daňovou reformu, která měla zavádět na místo přímých daní nepřímé.

⁴⁸⁾ Tak na příklad, když byl v Kamenici poražen s. d. Most, který zastupoval 16. saský volební okres v ř. s., od r. 1867, zaslal Svaz říši věrných mužů (Vereinigung reichstreuer Männer) Bismarckovi telegram tohoto znění: „Hanobitel říše, Most, je poražen, říšská věrnost zvítězila. Ochraňuj, Bože, císaře a říši“. *Bohemia* 3. VIII. 1878.

⁴⁹⁾ Zpráva je poněkud přehnána, jde pouze o 1/4 hlasů. Zajímavé jsou berlínské volební výsledky SD.; tak r. 1867 dostala SD 69 hlasů, r. 1871 už 1961 hlasů, r. 1874 už šestkrát více, t. j. 11.971 hlasů; r. 1877 pak 32.522 hlasy a r. 1878 56.336 hlasů (viz *Bohemia*, 2. VIII. 1878).

řadě volebních obvodů nutno provádět užší volby, do kterých se dostali také sociální demokraté. Volby v západní — průmyslové — části Německa nedopadly tak, jak vláda předpokládala. Konservativcům se nepodařilo vytlačit liberály v té míře jako na zemědělském východě. Proto píše *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* dále: „Berlínské měšťanstvo přemohlo dva sociální demokraty ve prospěch kandidátů pokrokářů. To znamená ve prospěch strany, která už dnes svým orgánem⁵⁰⁾ prohlašuje, že policie ubližuje chudým sociálním demokratům a že proto není možno omezit dále základní práva povolením výjimečného zákona... Berlínské obyvatelstvo, které bylo svědkem atentátu, které bylo svědkem brutálních výstřelků sociální demokracie, která se ze dne na den více rozšiřuje, se staví předem volbou pokrokářských poslanců proti každému pokusu vlády bojovat proti sociálně demokratické propagandě.“ Z celého článku je patrna snaha, využít atentát nejen proti sociální demokracii, nýbrž proti všem zbytkům buržoasního liberalismu.

Konečné volební výsledky zajistily konservativcům a centru většinu v říšském sněmu. Konservativci měli dohromady 115, národní liberálové a jejich společníci 107, pokrokáři 27, centrum 94, další menší strany 41 a sociální demokraté 9 poslanců. Přestože se reakce snažila všemožně ovlivnit veřejné mínění proti sociální demokracii a desorientovat masy dělnictva, podařilo se jí získat více než 437.185 hlasů, což bylo pouze o 56.289 hlasů méně než v roce 1877.⁵¹⁾

Nový říšský sněm byl svolán na 9. září do Berlína.⁵²⁾ Zahájil jej zástupce říšského kancléře hrabě Stolberg trůnní řečí,⁵³⁾ která byla zaměřena jen proti sociální demokracii. Zahraniční politika a ostatní otázky byly ponechány úplně stranou. V den jeho zahájení došel říšskému sněmu nový návrh výjimečného zákona proti socialistům. Návrh byl už předtím předložen pruskou vládou spolkové radě a měl 22 paragrafů.⁵⁴⁾ Nová vládní předloha šla ve svých důsledcích mnohem dále než květnový návrh a byla také lépe vypracována.

⁵⁰⁾ *Volkszeitung*.

⁵¹⁾ Volební výsledky, srv. A. Bebel, o. c., II, str. 344; R. Lipinski, o. c. II, str. 30.

⁵²⁾ Verordnung, betreffend die Einberufung des Reichstages; R. G. Bl. 1878, str. 291.

⁵³⁾ Text projevu viz Bismarck, *Die gesammelten Werke*, XI, str. 601.

⁵⁴⁾ Znění vládní předlohy viz *Bohemia* ze dne 12. IX. 1878.

K prvnímu čtení předlohy došlo dne 16. září za předsednictví von Forckenbecka. Důvodová zpráva se snažila dokázat, že jak Hödelův tak i Nobelingův atentát, jakož i urážky císařského veličenstva mají své kořeny v propagandě a činnosti sociální demokracie, která má prý mimo jiné také vinu na tom, že v širokých kruzích převládá smýšlení, které je proti každému mravnímu a právnímu příkazu. Byl v ní stručný přehled dějin socialistických organizací a citáty z různých socialistických programů a manifestů, které měly dokázat, že se sociální demokracie snaží přeměnit existující státní a společenský pořádek v pořádek socialistický. Dále se v ní říkalo, že obecným právem je možno trestat pouze trestné činy a že je proto zapotřebí výjimečného zákona, který by také policii umožnil bojovat proti socialistické propagandě. V podstatě šlo tedy o argumenty primitivní.

Zákon,⁵⁵⁾ který vešel do dějin pod názvem „zákon proti socialistům“, byl jediným výsledkem mimořádné sezony říšského sněmu, jehož jednání bylo dne 9. srpna zahájeno a dne 19. října zakončeno. Ve své konečné podobě měl zákon 30 paragrafů a vyšel dne 22. října 1878 v říšské sbírce zákonů pod názvem: „Zákon proti obecně nebezpečným snahám sociální demokracie“.⁵⁶⁾

Zákon proti socialistům postavil celé pokrokové dělnické hnutí mimo zákon a vystavil je naprosté policejní zvůli. V podstatě jej můžeme rozdělit na 4 části. První jeho část zakazuje sociálně demokratické spolky a shromáždění (§§ 1—10) a sociálně demokratický tisk a literaturu (§§ 11—15). Druhá má trestně právní charakter a postihuje vysokými tresty účast v zakázaných spolcích a shromážděních, kolportaci zakázaných tiskovin, poskytování místností pro schůze a vybírání příspěvků pro zakázané spolky (§§ 16—25). Třetí část umožňuje zemským vládám vyhlásit malý stav obležení (§ 25). Poslední část upravuje složení a povinnosti komise

⁵⁵⁾ K diskusi v říšském sněmu a jeho komisi viz zejména T. Cieślak: *Bismarkowska ustawa antysocjalistyczna*, str. 39 a násl. Dále pak literaturu uvedenou v pozn. č. 18 a Marxovy poznámky o diskusi v říšském sněmu v M. E. L. S. *Zur deutschen Geschichte* II, 2 str. 986. Stenografické záznamy o jednání v ř. s. nejsou v pražských knihovnách uloženy. Podrobné hodnocení diskuse by bylo mimo rámec této práce.

⁵⁶⁾ Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie. Vom 21. Oktober 1878. R. G. Bl. 1878, Nr. 34, str. 351.

spolkové rady, která má sloužit jako odvolací instance proti rozhodnutí policejních úřadů (§§ 26 a 27).

První část zákona (§§ 1—10) dává policii právo zakazovat spolky (§ 1), shromáždění (§ 9) a tiskoviny (§ 11), „jejichž sociálně demokratické, socialistické nebo komunistické snahy směřují k převratu existujícího státního nebo společenského pořádku“, jakožto i vybírání příspěvků pro účely uvedených snah (§ 16).

V této části zákona je nejdůležitější § 1,⁵⁷⁾ který obsahuje základní myšlenky a definuje přesně snahy, které mají být stíhány. Tento paragraf byl přijat v komisi říšského sněmu dne 20. září v témž znění, jak je navrhl Lasker. V podstatě znamenal na území celého německého spolku⁵⁸⁾ nejen zákaz činnosti sociálně demokratické strany, nýbrž také všech pokrokových socialistických skupin a spolků včetně socialistických odborů. Zákonem proti socialistům bylo celé pokrokové německé dělnické hnutí vydáno do rukou zemských policejních úřadů, neboť pouze ony byly jak ve věcech spolkových tak i ve věcech tiskových příslušné pro vydání zákazů (§§ 6, odst. 1 a 12). Jedinou výjimku činily zahraniční spolky a periodické tiskoviny, vycházející v zahraničí. Jejich zákaz jakožto i zákaz rozšiřování tiskovin vycházejících v zahraničí příslušel pouze říšskému kancléři (§§ 6 a 12). Pod rouškou obrany veřejného mínění a soužití jednotlivých tříd obyvatelstva dostává se tímto vládnoucí třídě do rukou zbraň, která umožňuje policii okrádat dělnickou třídu o poslední politická práva a nakládat s jejími organisacemi podle vlastního dobrozdání.

Na základě zákazu byla úřady zabavena pokladna spolku jakož i všechny předměty, které sloužily spolkovým účelům (§ 7 odst. 1). Zemský poli-

⁵⁷⁾ § 1: „Spolky, jejich sociálně demokratické, socialistické nebo komunistické snahy, směřující k převratu existujícího státního nebo společenského pořádku, mají být zakázány.

Totéž platí pro spolky, v kterých se objevují sociálně demokratické, socialistické nebo komunistické snahy, zaměřené k převratu existujícího státního nebo společenského pořádku způsobem ohrožujícím obecný mír a zvláště soužití tříd obyvatelstva. Spolkům jsou postavena na roveň spolčení jakéhokoliv druhu.“

Český překlad zákona viz *Výbor textů obecných dějin státu a práva*, red. prof. Dr. Tureček, Státní pedagogické nakladatelství 1957, str. 547.

⁵⁸⁾ Sociálně demokratická strana nečekala na policejní zákaz své činnosti, ale byla už začátkem října výborem rozpuštěna. Tento čin byl později často kritizován jako poraženectví.

lejší úřad měl, jakmile nabyl zákaz právní účinnosti, povinnost označit správní úřad (Verwaltungsbehörde), který měl pověřit vhodné osoby likvidací spolku a dohlížet na ni (§ 7 odst. 2). Ustanovení § 7 odst. 4 stanovilo, že se spolkovým jměním, které bylo zlikvidováno, je třeba naložit bez újmy právních nároků osob třetích a členů spolku podle pravidel a spolkových statutů, resp. všeobecných zákonných ustanovení.

Zapsaná sdružení (§ 2 odst. 1), v kterých se projeví tendence uvedené v § 1, odst. 2, byla zlikvidována podle § 55 zákona ze dne 4. července 1868.⁵⁹⁾ Likvidace jmění takového sdružení měla probíhat v konkursním řízení podle zemských zákonů. Jedno vyhotovení plánu likvidace, jakož i soudní rozhodnutí, kterým je likvidační plán prohlášen za vykonatelný, musí být doručeno předsednictvu spolku. Předsednictvo je povinno v případech, kdy jsou členové spolku s placením příspěvků v prodlení, je po právoplatném výroku o likvidaci vymáhat soudně.⁶⁰⁾

I zapsané pomocné pokladny (Hilfskassen) mohly být, když se v nich projeví snahy uvedené v § 1, odst. 2, uzavřeny. Likvidační řízení probíhalo v tomto případě podle § 29 zákona ze dne 3. dubna 1876 a podle ustanovení živnostenského řádu.⁶¹⁾ Jedinou výjimku činily — vztahoval-li se na ně § 1, odst. 2 — samostatné nezapsané pokladní spolky, které měly podle svých statutů za úkol vzájemnou podporu členstva. Takové spolky nemohly být totiž ihned zakázány, nýbrž měly být pouze postaveny pod „mimořádnou státní kontrolu, (§ 3, odst. 1), a to do té doby, dokud valná hromada, předsednictvo nebo jiný řídicí orgán pokladního spolku nejednaly proti nařízením kontrolního úřadu nebo dokud se neprojeví snahy uvedené v § 1, odst. 2 i po zavedené kontrole (§ 5). Bylo-li více shora označených spolků spojeno ve svaz a § 1, odst. 2 se vztahoval pou- na jeden z nich, mohlo být nařízeno vyloučení tohoto člena ze svazu a ustanovena kontrola nad ním (§ 3, odst. 2). totéž platilo o pobočkách jednotlivých spolků (§ 3, odst. 3).

Kompetence kontrolních úřadů byly tak rozsáhlé, že jakmile nařídil zemský policejní úřad kontrolu nad samostatným pokladním spolkem, členem svazu nebo pobočkou svazu, ztratil de facto jakoukoli samostat-

⁵⁹⁾ Gesetz, betreffend die privatrechtliche Stellung der Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften. Preussisch-deutscher Gesetz-Kodex III, str. 63.

⁶⁰⁾ Viz § 45 zák. ze dne 4. VI. 1868.

⁶¹⁾ Gesetz über die eingeschriebenen Hilfskassen R. G. Bl. 1876, částka 9, str. 125

nost a byl výhradně řízen policejními orgány, protože pouze ony byly pověřovány kontrolou. Kontrolní úřad byl na základě § 4 zákona oprávněn:

1. účastnit se všech schůzí a shromáždění spolků,
2. svolávat a řídit valnou hromadu,
3. nahlížet do knih, spisů a pokladny (Klassenbeständer), jakož i žádat informace o poměrech spolku,
4. zakázat splnění všech usnesení, která by byla v rozporu s § 1, odst. 2 zákona,
5. pověřovat vhodné osoby dohledem nad povinnostmi předsednictva nebo řídících orgánů a
6. převzít pokladnu do opatrování a správy.⁶²⁾

Velmi rozsáhlá byla ustanovení o věcech tiskových.⁶³⁾ Paragraf 11 zákona umožnil zákaz všech tiskovin, v kterých se projevíly „sociálně demokratické, socialistické nebo komunistické snahy, zaměřené k převratu existujícího státního nebo společenského pořádku způsobem ohrožujícím obecný mír a zvláště soužití tříd obyvatelstva.“ U periodických tiskovin se mohl zákaz vztahovat i na další čísla, jakmile bylo na základě zákona policejním úřadem zakázáno jedno číslo (§ 11). Jak už bylo řečeno, byl pro zákaz příslušný zemský policejní úřad. Výjimku činily periodické tiskoviny, vycházející uvnitř státu, neboť u nich byl příslušný policejní úřad okresu nebo místa, ve kterém vycházely. Následky tohoto ustanovení pro stranický tisk můžeme pouze tehdy správně hodnotit, když si uvědomíme, že sociálně demokratická strana měla tehdy k dispozici 23 politických deníků, z nichž 8 vycházelo šestkrát týdně, 8 třikrát, 4 dvakrát a pouze tři jen jednou týdně. Dále pak vycházel ještě zábavný týdeník „Die neue Welt“ a vedle toho 14 listů, které byly v rukou socialistických odborů.⁶⁴⁾ Všechny tyto listy byly postupně na základě § 11 zákona zakázány. Vedle toho se mohly samozřejmě zakazy vztahovat i na pokrokové publikace jakéhokoliv druhu.⁶⁵⁾

⁶²⁾ Celkem bylo na základě zákona v období od r. 1878 až 1888 zakázáno 332 spolků, z toho 17 ústředních odborových svazů.

⁶³⁾ O sociálně demokratickém tisku v období zákona proti socialistům viz zejména F. Apritzsch: *Die deutsche Tagespresse unter dem Einfluss des Sozialistengesetzes*, Leipzig 1928; H. Bartel *Die Rolle der Zeitung der Sozialdemokrat „in der Periode der Sozialistengesetzes“*, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 1956, č. 2.

⁶⁴⁾ Srv. A. Bebel, o. c., III, str. 22; Apritzsch, o. c., str. 19 a násl.

⁶⁵⁾ Celkem bylo od r. 1878 do r. 1888 zakázáno 1025 neperiodických a 209 periodických tiskovin; srv. F. Apritzsch, o. c., str. 45.

Zákaz vydaný zemským policejním úřadem bylo nutno společně s odůvodněným rozhodnutím písemně sdělit vydavateli nebo nakladateli.⁶⁶⁾ Proti rozhodnutí o zákazu mohl nakladatel nebo vydavatel během týdne podat stížnost (odvolání) u úřadu, který zákaz vydal. Konečné rozhodnutí o stížnosti příslušelo komisi říšského sněmu. Odvolání nemělo však odkladný účinek.

Na základě zákazu měly být zabaveny všechny tiskoviny, které mohly sloužit další kolportaci, jakož i desky, formy a jiné tiskařské pomůcky sloužící k rozmnožování tiskovin. Zabavené předměty měly být, jakmile vstoupil zákaz v platnost, učiněny nepotřebnými. Mimo to však mohl policejní úřad tiskoviny označené v § 11 nebo předměty sloužící k jejich rozmnožování prozatímně zabavit již před vydáním zákazu. V tom případě bylo však třeba předložit zabavenou tiskovinu během 24 hodin zemskému policejnímu úřadu, který mohl zabavení zrušit nebo během jednoho týdne vydat zákaz. Nedošlo-li během stanovené lhůty k vydání zákazu, bylo možno pokládat zabavení předmětu za zrušené a jednotlivé kusy, desky a formy musely být vráceny (§ 15).⁶⁷⁾ Policejní výnosy o zákazu spolku a tiskovin musely být publikovány v říšském úředním listě (Reichsanzeiger) a v případech, kdy došlo k zákazu na základě zemským policejním úřadem vydaného nařízení, mimo to v listě, který byl v okrese nebo místě, ve kterém k zákazu došlo, určen jako úřední oznamovatel. Zákazy platily pro celé území německého spolku (§§ 6 odst. 2 a 12 odst. 2).

Ustanovení § 9 odst. 1 zákona umožňuje rozpuštění všech shromáždění, ve kterých se „projevují sociálně demokratické, socialistické nebo komunistické snahy, zaměřené k převratu existujícího státního nebo společenského pořádku“. Shromáždění, o kterých „vyšlo skutečnostmi odůvodněnou domněnkou najevo, že jsou určeny k podpoře snah, uvedených v § 9 odst. 1“, měly být zakázány. Shromáždění byly postaveny na roveň slavnosti a průvody jakéhokoliv druhu (§ 9 odst. 2).

Příslušný pro rozpuštění i zákaz schůze byl policejní úřad (§ 10). Tímto ustanovením byla znemožněna nejen jakákoliv socialistická agitace mezi širším kruhem dělnictva, ale i jakákoliv schůze nebo shromáždění stávkujících, protestní manifestace, průvod nebo předvolební boj. Zákaz se

⁶⁶⁾ U neperiodických tiskovin také autorovi.

⁶⁷⁾ K tomu srov. judikaturu říšského soudu v „Archiv für Strafrecht“, Berlín 1879—1890.

vztahoval dokonce i na pohřby. Tak na př. když žádal redaktor Schoenlank mnichovské policejní ředitelství o povolení schůze s programem „Založení spolku“, byla jeho žádost na základě §§ 9 a 10 zákona odmítnuta s odůvodněním, že se „projevil“ (bemerkbar gemacht) policii svou agitací činností pro sociálně demokratickou stranu a že v lokálu, který byl uveden jako místo konání schůze, se scházejí výhradně sociální demokraté. Dále se v zákazu pravilo, že mimo to je označení programu „Založení spolku“ podle bavorských spolkových zákonů nedostačující a že také majitel lokálu má povinnost oznámit policejním úřadům konání schůze, což prý neučinil. Policejnímu ředitelství stačilo tedy k dostatečnému prokázání domněnky, že ohlášená schůze bude určena k podpoře snah uvedených v § 9 odst. 1 to, že se Schoenlank „projevil“ svou agitací pro sociální demokracii a že v lokále, kde se měla schůze konat, se scházejí výhradně sociální demokraté. Odvolání, ve kterém bylo zejména poukazováno na to, že organisátor schůze nikdy nebyl trestán, ani pro přestupky ve věcech tiskových ani pro trestné činy, které stíhal zákon proti socialistům, zůstalo nevyřízeno.⁶⁸⁾ Stačilo, aby policie označila jednotlivce nebo skupinu lidí bez jakýchkoliv důkazů za sociální demokraty, aby byli zbaveni jednoho z nejvýznačnějších občanských práv — práva shromažďovacího. Přitom je třeba podotknout, že shromažďovací právo zajišťovaly všechny ústavy německých spolkových států, dokonce i ústava pruská.⁶⁹⁾

Zákon nepotlačil však pouze politické organisace dělnické třídy, nýbrž znemožňoval i boj za zlepšení hospodářské situace dělníků. Ukazuje nám to jasně případ, který se odehrál na jaře r. 1886 v Brunšviku při stávce zednických tovaryšů.⁷⁰⁾ Dělníci žádali stanovení nejnižší hodinové mzdy na 35 pfeniků, zrovnoprávnění mistrů a dělníků při výpovědi, zrušení zařízení, že mzdy jsou vypláceny až tři dny po skončení práce, a ukončení pracovní doby před svátky o hodinu dříve, a to bez snížení mezd. Když podnikatelé nechtěli přistoupit na požadavky dělníků, vypukla stávka, načež podnikatelé přistoupili na zkrácení pracovní doby před svátky o jednu hodinu. Stávkující však žádali splnění všech požadavků a svolali

⁶⁸⁾ Srov. Münchner Polizeizustände: „Beitrag zur Naturgeschichte des Sozialistengesetzes“, Chur 1884.

⁶⁹⁾ Viz čl. 29 pruské ústavy z roku 1850.

⁷⁰⁾ *Nach zehn Jahren* II., str. 3.

schůzi, která byla na základě § 9 zákona proti socialistům zakázána. V odůvodnění policejního zákazu se m. j. pravilo, že skutečnost, že mistři přistoupili v podstatě na požadavky tovaryšů, změnila charakter stávky. Účelem stávky prý už není zlepšení pracovních podmínek, nýbrž záměr podněcovat k převratu existujícího státního a společenského pořádku zaměřené sociálně demokratické snahy. Policie měla tedy přes to, že se jednalo pouze o požadavek zvýšení mezd — který mimo to nebyl podnikateli splněn — odvahu tvrdit, že jde o sociálně demokratické snahy, které jsou vyvolány sociálně demokratickými agitátory, a zakázat na základě tohoto tvrzení schůze stávkujících. Je to typický případ hrubého zneužívání zákona policejními úřady ve prospěch podnikatelů.⁷¹⁾

Podle rozhodnutí druhého trestního senátu říšského soudu nepřislušelo soudům, aby prozkoumávaly nebo kontrolovaly po právní stránce opatření policie. V odůvodnění rozhodnutí se praví mimo jiné, že kontrola opatření policie se strany soudu by ohrozila provedení zákona a dosažení jeho účelu. V motivech zákona je prý výslovně uvedeno, že jeho provedení, vyjma trestně právní ustanovení, leží výhradně v rukou exekutivních úřadů, jelikož se jedná o odvrácení obecného nebezpečí — tedy právně o úkol policie. Otázky nejasné přitom se vyskytující je prý nutno posoudit více s hlediska politického než právního. Proto je podle mínění říšského soudu třeba pověřit jejich posouzením politické a nikoliv soudní orgány. Policie měla tedy při svém postupu naprosto volnou ruku a nebyla vázána jakýmkoliv výkladem zákona.⁷²⁾

Aby však byla alespoň zdánlivě zachována buržoasní zákonnost, byla zřízena při spolkové radě zvláštní komise (Aufsichtsbehörde), ke které bylo možno v případech §§ 6, 10, 13, 16, 22 a 24 podat stížnost proti opatřením policie. Komise se skládala ze 4 členů spolkové rady a 5 členů nejvyšších soudů říše nebo jednotlivých spolkových států. Císaři bylo vyhrazeno právo jmenovat předsedu komise (§ 26). Komise mohla rozhodovat při pěti členech, z nichž alespoň tři museli být soudci z povolání. Před roz-

⁷¹⁾ Mimo to vydal říšský soud takový výklad §§ 128 a 129 trestního zákona z r. 1876, že mohly být používány i proti stávkujícím dělníkům. V Prusku pak platilo ještě nařízení ministra vnitra (t. zv. Streikerlass) ze dne 11. 4. 1876, podle kterého měl okresní hejtman v případě, že by došlo během stávky k výtržnostem, požádat ihned vrchního velitele armády o vyhlášení stavu obležení. (§ 2 zákona ze dne 4. VI. 1851).

⁷²⁾ Viz *Deutsches Strafrecht, Erkenntnisse des Reichsgerichtes*, č. 28, str. 38.

hodnutím o stížnosti měla tato komise povinnost dát účastníkům možnost ústního nebo písemného odůvodnění svých návrhů. Komise byla oprávněna prozkoumat důkazy zejména pomocí svědků a znaleců nebo požádat jiný úřad říše nebo spolkového státu o provedení výsledku svědků a znaleců. Při řízení před komisí mělo být používáno civilně procesních ustanovení, platících v místě zasedání komise. Komise rozhodovala podle volného uvážení a její rozhodnutí bylo konečné (§ 27). Reakčnost této komise vyplývá už jasně z jejího složení. Její rozhodnutí byla vždy v neprospěch navrhovatele. Proto rozhodlo vedení strany v r. 1880 nepodávat k ní už žádnou stížnost proti zákazům policie.⁷³⁾

Zákon proti socialistům nezakazuje však pouze socialistické dělnické organizace, shromažďování dělníků a rozšiřování, vydávání a používání tiskovin sociálně demokratického obsahu, nýbrž stanovil také vysoké tresty za účast v zakázaných spolcích, shromážděních nebo za kolportaci, rozšiřování a vytištění zakázaných tiskovin. Pro tyto trestné činy je typické, že pachatel je trestán za překročení policejního nařízení a nikoliv za překročení nějakého zákonného ustanovení.

Paragraf 17 zákona postihuje každého, kdo je členem zakázaného spolku, vykonává v zájmu takového spolku činnost, účastní se zakázaného shromáždění nebo se ihned nevzdálí po jeho policejním rozpuštění. Trestný je tedy i ten, kdo není členem zakázaného spolku, ale vykonává pro něj jakoukoliv činnost (na př. roznášídopisy, pozvánky na schůze atd.), je náhodně přítomen socialistickému shromáždění (na př. v restauraci) ačkoliv ví, že jde o shromáždění zakázané, nebo se účastní třeba jen jako náhodný chodec průvodu, při kterém se projevují tendence uvedené v § 9, odst. 1 zákona.⁷⁴⁾

Pachatel je přísněji trestný, dopustí-li se činu jako předseda, vedoucí, poradatel, agent, řečník či pokladník zakázaného spolku nebo shromáždění (§ 17, odst. 2) nebo poskytne-li pro účely zakázaného spolku nebo shromáždění místnosti (§ 18). Toto ustanovení bylo namířeno zejména proti funkcionářům strany. Trest vězení od jednoho měsíce do jednoho roku měl vyloučit odpovědné činitele strany na delší dobu z veřejného života. Proto zde také zákon stanoví pouze trest vězením a neumožňuje potrestání pachatele pouhou peněžitou pokutou.

⁷³⁾ Srv. A. Bebel, o. c., III, str. 15.

⁷⁴⁾ Na základě tohoto ustanovení byli trestáni i pokrokoví příslušníci buržoasie, kteří se zúčastnili činnosti v SD nebo dělnické schůze.

Je jasné, že v době, kdy docházelo k značnému rozvoji dělnického hnutí, nestačil reakci pouhý zákaz dělnického tisku, nýbrž bylo třeba vyhledávat všechny prostředky, jimiž bylo možno znemožnit rozšiřování pokrokových tiskovin, zejména mezi proletariátem. Vládnoucí třída si zde velmi dobře uvědomila úlohu dělnického tisku, který jediný mohl správně informovat dělnickou třídu, povzbudit třídní vědomí, poukázat na reakční politiku buržoasie, zamezit v dělnických řadách všechny projevy paniky a nedůvěry ke straně a upozorňovat na provokace buržoasie. Zákon proti socialistům stíhá proto v § 19 velmi přísně (pokutou do 1000 marek nebo vězením do 6 měsíců) toho, kdo by rozšiřoval, kolportoval nebo znovu tiskl zakázanou nebo, byť i jen prozatímně, zabavenou tiskovinu. Po objektivní stránce stačí jakékoliv rozšiřování zakázaných nebo zabavených tiskovin bez ohledu na to, jaké následky čin vyvolal nebo zdali se tiskovina dostala do rukou více osobám nebo třeba jen jednotlivci. Známý je případ redaktorů deníku „Berliner Tagespost“, který byl vydáván po policejním zákazu deníku „Berliner Freie Presse“.⁷⁵⁾ Redaktoři byli obžalováni na základě § 19 zákona a odsouzeni k vysokým pokutám. Ve svém odvolání uvedli, že nešlo o pokračování ve vydávání zakázané tiskoviny, nýbrž o úplně nově založený deník, který zakázán nebyl. Říšský soud však rozsudek potvrdil, a to s odůvodněním, že druh a způsob rozšiřování, vnější shoda ve formátu, rozdělení místa, cena a abonentské podmínky dokazují vnější příbuznost se zakázaným deníkem. Na tom nic neměnila ta skutečnost, že říšský soud sám byl nucen přiznat, a také ve svých důvodech výslovně uvedl, že se v novém časopise nevyskytly otevřené snahy namířené k převratu (Umsturzbestrebungen).

Předmětem dalšího trestního činu je „vybírání příspěvků k účelům podpory sociálně demokratických, socialistických nebo komunistických snah, směřujících k převratu existujícího státního nebo společenského pořádku, jakožto i veřejná výzva k poskytování příspěvků k takovýmto snahám“ (§ 20). Policejní zákaz však musí být veřejně vyhlášen (§§ 16 a 20). Kdo se dopustí po vyhlášení zákazu skutkové podstaty § 20, má být potrestán peněžitou pokutou do 500 marek nebo vězením do 3 měsíců. Peníze nebo hodnota toho, co bylo následkem sbírky přijato, propadá ve prospěch chudinské pokladny místa činu.

⁷⁵⁾ *Deutsches Strafrecht, Erkenntnisse des Reichsgerichtes*, č. 27, str. 461.

Trestné však nebylo pouze vybírání příspěvků k podpoře snah uvedených v § 16, nýbrž i vybírání podpor pro jednotlivce nebo jejich rodiny, kteří byli zákonem jakýmkoliv způsobem stíháni. Vyhláška policejního presidia v Berlíně ze 16. listopadu 1878 zakázala na základě § 16 zákona vybírání příspěvků k podpoře spolků, institucí a soukromých osob, které byly nebo budou zákonem postiženy nebo stíhány. Když se pak jeden z odsouzených odvolal k říšskému soudu a uvedl ve svém odvolání, že jím vybíraný obnos 22 marek a 75 pfeniků byl určen jako cestovné pro soudruhy, kteří byli na základě § 28 zákona (malý stav obležení) z Berlína vypovězeni a tedy nikoliv pro účely uvedené v § 16, a že policejní vyhláška je v rozporu se zákonem, který nemluví o soukromých osobách, odmítl říšský soud jeho odvolání s odůvodněním, že přezkoumání policejní vyhlášky soudem by bylo v rozporu se správním právem, platícím v Německu.⁷⁶⁾

U trestných činů vztahujících se k vybírání příspěvků (§ 20), členství v zakázaném spolku (§ 17), poskytování místností zakázanému spolku a shromáždění (§ 19) a rozšiřování zakázaných tiskovin (§ 19) šlo zásadně o to, zda pachatel jednal úmyslně či z nedbalosti. Podle ustanovení § 21, odst. 1 je totiž mírněji trestán ten, kdo se dopustí trestných činů uvedených v §§ 17—19 po uveřejnění vyhlášky o zákazu, avšak bez znalosti této vyhlášky.

Jako zvláště přitěžující okolnost odůvodňující vedlejší trest uvádí zákon případy, kdy se pachatel, obviněný z trestných činů uvedených v §§ 17—21, dopustil také agitace ve prospěch snah podle § 1, odst. 2. V tomto případě může být odsouzenému vedle trestu odnětí svobody, uložen vedlejší trest, totiž omezení pobytu (§ 22, odst. 1). Na základě výroku o omezení pobytu mohl být odsouzenému zemským policejním úřadem zakázán pobyt v určitém okrese nebo místě. Z místa svého bydliště však mohl být odsouzený vykázán pouze tehdy, nežil-li v něm delší dobu než 6 měsíců. Cizinci mohli být zemským policejním úřadem vykázáni z celého území spolku. Neuposlechnutí nebo překročení zákazu pobytu bylo trestáno vězením od 1 měsíce do 1 roku. Peněžitý trest byl vyloučen (§ 22, odst. 1—2). Dále postihoval zákon vedlejším trestem odnětí živnostenského listu hostinské, tiskaře a knihovníky, kteří byli odsouzeni pro trestné činy uvedené v §§ 17—21. Osobám, které se zabývaly agitací pro snahy

⁷⁶⁾ *Deutsches Strafrecht, Erkenntnisse des Reichsgerichtes*, č. 28, str. 40.

uvedené v § 1 odst. 2 a které byly na základě zákona proti socialistům pravoplatně odsouzeny, mohl mimo to zemský policejní úřad odejmout právo prodávat tiskoviny.

Tyto trestné činy, které uvádí zákon proti socialistům a pro které byli souzeni dělníční funkcionáři, sociální demokraté i prostí dělníci za jakýkoli odpor proti vykořisťování nebo jiné ohrožení základů buržoasní společnosti, neumožňovaly však stíhání všech pachatelů. Bylo na př. těžce představitelné, že by policie zatkla všechny účastníky masového shromáždění, větší schůze anebo že by postihla každou kolportaci zakázaných tiskovin. V důsledku zostřené třídního boje je buržoasie nucena — a to je pro politiku období konce 19. a začátku 20. století příznačné — sahat k výjimečným opatřením, která vedou ve svých důsledcích k zrušení shromažďovacího práva nejen pro dělnickou třídu, nýbrž i pro část buržoasie. Všechny síly bismarckovského státního aparátu byly zaměřeny na upevnění postavení a rozšíření kompetencí výkonné moci na úkor moci zákonodárné. Proti rozhodnutí policejního presidenta nebo okresního hejtmana není odvolání. Výkonná moc se vymyká téměř každým novým zákonem víc a více z kontroly říšského sněmu. Tím, že t. zv. „liberální buržoasie“ ze strachu před dělnickou třídou hlasuje pro výjimečné zákony, podkopává si sama půdu pod nohama, neboť tyto zákony jsou nakonec namířeny proti každému, kdo je v jakékoli opozici proti současné formě třídního panství buržoasie. Jasným důkazem toho jsou zákony na ochranu republiky⁷⁷⁾ z dvacátých a třicátých let 20. století, které ostatně jak svou formou, tak i obsahem připomínají silně zákon proti socialistům. Nacismus využil těchto zákonů nejen proti pokrokovému dělnickému hnutí, nýbrž i proti zbytkům opozice z tábora buržoasie. Podle § 28 zák. mohl být centrálními úřady spolkových států, pokud už to nebylo upraveno zemskými zákony, na dobu jednoho roku vyhlášen nad celými okresy nebo obcemi, jejichž veřejná bezpečnost byla ohrožena snahami, uvedenými v § 1, odst. 2, malý stav obležení. Zemské vlády mohly na základě § 28 vyhlásit tato omezení:

1) Shromáždění jakéhokoliv druhu se mohou konat pouze se schválením policejního úřadu (toto omezení se nevztahovalo pouze na předvolební schůze).

⁷⁷⁾ *Gesetz zum Schutz der Republik* ze dne 21. VII. 1922, RGBl. r. 1922, díl I, str. 585, a ze dne 25. III. 1930 RGBl. r. 1930, díl I, str. 91.

2) Tiskoviny jakéhokoliv druhu, tedy i nesocialistické, nesmí být rozšiřovány na veřejných místech.

3) Osoby, o kterých je možno předvídat, že by ohrožily veřejnou bezpečnost nebo pořádek, mohou být vykázány z okresu nebo obce.

4) Držení, nošení, dovoz nebo prodej zbraní mohl být zakázán, omezen nebo vázán na určité okolnosti.⁷⁸⁾

Tím byla dána zemským vládám možnost zavést podle potřeby na prostou diktaturu policie. Na tom neměnila nic ta skutečnost, že spolkový stát musel podat říšskému sněmu ihned, resp. při příštím zasedání zprávu o důvodech, které vedly k vyhlášení malého stavu obležení (§ 28, odst. 2). Jelikož však říšský sněm nebyl oprávněn změnit rozhodnutí ústředního orgánu spolkového státu, nemohl také zabránit vyhlášení výjimečného stavu. Věc končila vždy jen dlouhými diskusemi o zákonu proti socialistům (Socialistengesetzdebatten). Kdo porušil omezení stanovené v § 28, odst. 1, ačkoliv mu bylo známo nebo bylo již veřejně vyhlášeno, byl potrestán peněžitou pokutou do 1000 marek nebo vězením do 6 měsíců (§ 28 odst. 4). Všem na základě § 28 vypovězeným bylo rozhodnutí doručeno policejním úřadem a všichni museli místo nebo okres svého bydliště opustit během 24, nejpozději však během 48 hodin.⁷⁹⁾

Malý stav obležení byl na základě § 28 zákona vyhlášen několikrát, tak na př. v Berlíně, Charlottenburgu, Postupimi a v dalších místech dne 28. 11. 1878, tedy 5 neděl po vydání zákona.⁸⁰⁾ Policejní presidium v Berlíně, jako příslušný zemský politický úřad, vypovědělo na základě § 28, odst. 3 výnosem ze dne 29. 11. 1878 z Berlína 67 soudruhů, mezi nimi dva poslance říšského sněmu. Poslanci se však dostavili na jaře 1879 na zasedání říšského sněmu, načež bylo proti nim zavedeno trestní řízení. Trestní senát zemského soudu odmítl však žalobu návladního s odůvodněním, že se § 28, odst. 1 nevztahuje na poslance říšského sněmu, kteří byli na základě císařského nařízení svoláni na místo zasedání říšského sněmu, tedy v tomto případě do Berlína. Dále se v něm říká, že poslanec nevykonává své vlastní právo, nýbrž právo svých voličů, a že mimo to jednali

⁷⁸⁾ Na základě tohoto ustanovení bylo v letech 1878—1888 vypovězeno přibližně 900 sociálních demokratů.

⁷⁹⁾ Přitom je třeba podotknout, že šlo převážně o otce rodin, kteří byli nuceni zanechat svou rodinu bez jakýchkoliv prostředků. S vypovězením byly téměř vždy spojeny domovní prohlídky, které se opakovaly i několikrát za sebou.

⁸⁰⁾ Ernst, o. c., str. 37.

obžalovaní v dobré víře, že mají právo, ba i povinnost dostavit se k zasedání, což prý není možno vyvrátit. Státní nádvladní se odvolal ke komornímu soudu, který žalobu potvrdil z těchto důvodů: Poslanci říšského sněmu podléhají zákonům právě tak jako každý jiný občan. Císařské nařízení o svolání říšského sněmu nemůže rušit zákon a mimo to není jeho neuposlechnutí trestné. Podle čl. 29 ústavy nejsou voliči zastupováni pouze svým poslancem, nýbrž celým říšským sněmem; proto nemůže být také na základě ústavy učiněna výjimka. Mimo to prý jde při aplikaci zákona o zájem celku, protože odstranění jednotlivých osob z určitých míst slouží k odvrácení nebezpečí pro celek.⁸¹⁾ Tímto způsobem bylo tedy reakci umožněno zbavit se sociálně demokratické oposice v říšském sněmu. Týmž způsobem se snažila reakce znemožnit Liebknechtovu kandidaturu za volební okres Offenbach. R. 1886 byl malý stav obležení vyhlášen nad Frankfurtem, a jakmile Liebknecht ohlásil, že bude kandidovat v Offenbachu, byl výjimečný stav rozšířen i na toto město. Samozřejmě byl Liebknecht ihned, jakmile se dostavil k volební agitaci, na základě § 28 z města vypovězen. Stejný osud stihl i soudruhy, kteří přišli po Liebknechtovi, aby za něho agitovali.⁸²⁾

O okolnostech, za kterých došlo k vyhlášení malého stavu obležení, jakož i o pronásledování sociálních demokratů bychom mohli napsat několik svazků. První pokus v tomto směru, i když neúplný, byl učiněn v r. 1889 v Londýně knížkou *Nach zehn Jahren*.

Snažil jsem se uvést v této práci několik dosud méně známých typických případů, které podle mého názoru stačí úplně k tomu, aby ukázaly celou „ničemnost systému vládnoucího, tehdy v Německu“ (Sozialdemokrat č. 32, 1887). Sociálně demokratická strana se však nedala těmito omezeními potlačit, přešla do illegality a pracovala dále, takže už v březnu 1888 byla vláda nucena přiznat, že „zejména v Berlíně a jeho okolí se vyskytují náznaky toho, že vedení sociálně demokratického hnutí nemá v úmyslu zanechat svou agitaci a že starý základ strany nezůstal pouze zachován, nýbrž byl dokonce rozšířen přílivem nových, mladých členů“. Je to „krásné“ hodnocení práce sociálně demokratické strany vládními orgány.⁸³⁾

⁸¹⁾ *Deutsches Strafrecht* č. 27, Entscheidungen des Kammergerichtes.

⁸²⁾ *Nach zehn Jahren* II, str. 80.

⁸³⁾ Ernst, o. c., str. 37.

Součástí Bismarkova boje proti sociální demokracii bylo jeho sociální zákonodárství, které mělo za úkol reformami odvést dělnické hnutí od třídního boje a dokázat, že i za kapitalismu dochází ke stálému zlepšování hospodářského postavení dělnictva.⁸⁴⁾ Bismarkovy tužby se však v tomto směru nevyplnily. Přes začáteční nejistotu vedení strany došlo velmi brzy k sloučení legálního a ilegálního boje a strana se za Marxovy a Engelsovy účinné pomoci upevnila,⁸⁵⁾ rostla diametrálně s pronásledováním. Do r. 1890 byl zákon třikrát prodloužen (r. 1881, 1884 a 1886). Během diskuse v říšském sněmu r. 1881 byla odhlasována změna § 27, odst. 3, a to v tom smyslu, že poslanci říšského sněmu nebo jiných zákonodárných shromáždění (zemských sněmu) nemohli být během zasedacího období vypovězeni z místa zasedání zákonodárného sboru. Ve volbách do říšského sněmu r. 1890 kandidovala do říšského sněmu už 35 poslanců a získala 20% všech odevzdaných hlasů. Reakce musila kapitulovat. „Vláda a vládnoucí třídy vyčerpaly všechny své prostředky — neúčinně, bezúčelně, neúspěšně. Úřady, počínaje ponocným a konče říšským kancléřem, musily přijmout zřejmé důsledky své bezmocnosti, a to od opovrhovaných dělníků!... Stát byl se svou moudrostí u konce, dělnictvo se svou teprve začínalo“.⁸⁶⁾

РЕЗЮМЕ

На развитие общего положения в Германии, [после объединения 1871 года, особое влияние имела имперская конституция, юридически закрепившая господство Пруссии над остальными германскими государствами и неустановившая последовательной парламентной системы. В половине семидесятых годов в Германии возникает финансовый и экономический кризис, в течение которого Бисмарк стремится установить реакционную налоговую и таможенную политику. Наряду с этим возникает в это время объединенное рабочее движение, руководимое социал-демократической партией, в котором господствующий класс усматривает особую опасность для существующего строя.

⁸⁴⁾ O sociálním zákonodárství viz m. j. Honigmann: *Arbeitsversicherung in Deutschland*, Jena 1890.

⁸⁵⁾ Srv. H. Gemkow: *Marx und Engels als Führer und Lehrer der dsch. Arbeiterbewegung in ihrem Kampf gegen das Sozialistengesetz*, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Karl-Marx-Sonderheft, 1953.

⁸⁶⁾ K. Marx: *Třídní boje ve Francii*, úvod B. Engelse, str. 16.

Два атентата на императора Вильгельма I в 1878 году дали Бисмарку возможность распустить имперскую палату депутатов и получить при новых выборах такое большинство в парламенте, что он мог настоять как на проведении своей реакционной таможенной политики, так и на принятии исключительного закона против социалистов.

Закон против общеопасных стремлений социал-демократии — (Reichsgesetzblatt, 1878, вып. 34, стр. 351) вошел в историю под названием „закона против социалистов“ и являлся единственным результатом чрезвычайной сессии имперской палаты депутатов, продолжавшейся от 9 августа до 14 октября 1878 года. С момента его издания для социал-демократии начался период невиданного до того времени преследования, так что социал-демократия принуждена была перейти на иллегальное положение. Полиция получила возможность запретить социал-демократические общества, распустить рабочие собрания и заморозить прогрессивную печать. За несоблюдение полицейских запретов устанавливал закон высокие меры наказания. Там, где эти мероприятия оказывались недостаточными, земские правительства могли объявить малое осадное положение.

О законе и его последствиях в марксистской и буржуазной литературе было написано очень много. Однако ни один из авторов не провел анализа закона на основе судебной практики, несмотря на то, что только ее последовательный анализ может объяснить фактическое значение и последствия закона для борьбы рабочего класса.

С чешского перевел С. Захаров

ZUSAMMENFASSUNG

Für die Entwicklung der deutschen Verhältnisse nach der Einigung 1871 ist die Reichsverfassung, welche die Hegemonie Preussens in Deutschland rechtlich festlegte und kein richtiges parlamentarisches System einfuhrte, besonders charakteristisch. In der Hälfte der 70er Jahre macht sich in Deutschland eine Finanz- und Wirtschaftskrise, während der Bismarck eine reaktionäre Steuer- und Zollpolitik einzuführen versuchte, bemerkbar. In der gleichen Zeit erschien auf dem politischen Gebiet die geeinigte Arbeiterbewegung, geführt von der Sozialdemokratischen Partei. In dieser Bewegung sieht die regierende Klasse eine besondere Gefahr für die existierende Gesellschaftsordnung.

Zwei Attentate auf den Kaiser Wilhelm I. im Jahre 1878 nützte Bismarck dazu aus den Reichstag aufzulösen und in den neuen Wahlen so eine Reichstagsmehrheit zu gewinnen, welche ihm ermöglichte, die reaktionäre Zollpolitik und ein Ausnahmegesetz gegen die Sozialisten durchzusetzen. Das Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie war der einzige Erfolg der Reichstagssaison im Herbst 1878 und ging unter dem Namen „Sozialistengesetz“ in die Geschichte ein. Durch seine Applikation in der Praxis wurde die Sozialdemokratie ausser Gesetz gestellt und war genötigt, in der Illega-

litát zu arbeiten. Die Polizei war befugt, sozialdemokratische Vereine, Versammlungen und Drucksachen zu verbieten. Auf die Übertretung der polizeilichen Verbote waren hohe Strafen angesetzt. Ausserdem konnten die Landesregierungen in gewissen Orten und Bezirken den kleinen Belagerungszustand ausrufen.

Über das Gesetz wurde in der marxistischen und bürgerlichen Literatur schon viel geschrieben. Keiner der Autoren führte aber eine Analyse des Gesetzes auf Grund der Judikatur durch, obwohl nur die gründliche Analyse die wirkliche Bedeutung des Gesetzes für die Arbeiterklasse festlegen kann.

Obecná theorie státu a práva vůbec není předmětem především rozpracování otázek socialistického státu a práva. Avšak i v rámci theorie socialistického státu a práva jsou některé problémy více, jiné méně rozpracovány. Mezi těmi méně rozpracovanými patří problematika historického typu socialistického státu – které jsou obecné rysy a principy všech socialistických států.

Tento nástin obecné theorie státu a práva je tedy jen velmi stručný. Odhalit obecné rysy a principy všech socialistických států předpokládá existenci více socialistických států v různých stadiích jejich vývoje. Dokud existoval toliko jeden socialistický stát, bylo velmi obtížné mluvit o obecných rysech a principech. Vzhledem k tomu bylo jenom třídou podstaty socialistického státu. Proto je třeba, aby došlo k latitabelnímu používání obecné theorie státu a práva, pokud mluví o socialistickém typu státu, zahrnující v toto například pouze podstatu socialistického státu.¹⁾ V jiných se taková kapitola neobjevuje.²⁾ Druhou okolností, která jistě velmi přispěla k nerozpracování dané problematiky, je i ta skutečnost, že neexistuje obecné usnášení debaty historického typu státu a práva, avšak autoři si tento pojem vykládají různě.

Následující text si proto náklade za úkol vycerpávajícím způsobem objasnit problematiku historického typu socialistického státu. (Mělo být jen prvním popudem k dalšímu, hlubšímu zpracování. Autor si je při tom plně vědom, že vývoj socialistických států a zvláště vznik nových socialistických států, nutně přináší mnoho oprav do jeho závěrů.)

1) Viz M. A. Aršadjan, A. F. Kolesjan, ... Theorie státu a práva, díl VII, Orbis, Praha 1951, A. S. Černikov, Theorie Juridického a práva, III, 4 12, Moskva, 1948.

2) Viz Zbierky theorie státu a práva SPN, Praha 1951.